



Роман ЧМЕЛИК

ПОНЯТТЯ «ПОГРАНИЧЧЯ» В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕТНІЧНИХ ТЕРИТОРІЙ

Здійснюється аналіз функціонування поняття «пограниччя» в українській та польській довідковій та науковій літературі. Також розглядаються питання використання в етнологічній науці суміжних термінів «кордон», «прикордонна смуга» і «прикордонна зона» в контексті дослідження пограниччя як суспільного явища на стику етнічних територій.

Ключові слова: пограниччя, кордон, прикордонна зона, прикордонна смуга, етнічна територія.

© Р. ЧМЕЛИК, 2014

ISSN 1028-5091. Серія історична. № 2 (116), 2014

Науковий інтерес до вивчення кордонів, прикордонних територій і, загалом, пограниччя у країнах Центрально-Східної Європи посилюється після розвалу соціалістичного табору і розпаду Радянського Союзу. На початку 90-х рр. XX століття у цій частині континенту утворилися незалежні держави і відповідно актуальним стає питання формування міжнародних відносин на якісно новій основі. Суспільства країн цього регіону починають критично осмислювати існуючу ситуацію із державними кордонами, що дісталися у спадок після Другої світової війни. Розуміння їх непорушності і прагнення до максимальної відкритості та доступності пограничних територій притягували спеціальну увагу широкого загалу по обидва боки границі. Після десятків років заборон з'явилася можливість відвідати рідних і поховання близьких, спробувати покращити своє економічне становище заробітками у сусідній державі — це лише невеликий перелік мотивів, що спонукав людей до перетину кордону. Водночас для науковців відкрилися нові можливості та виникла необхідність наукового дослідження цих теренів та місцевого населення з огляду на поглиблення знань про свою територію, природу, історію, культуру тощо.

Дослідження польського етнічного пограниччя почали активно розвиватися у дев'яностих роках XX століття і мали вони міждисциплінарний характер. Здебільшого ними займалося кілька провідних наукових осередків: опольський, цешинський, краківський, варшавський, лодзький, білостоцький і вроцлавський [22, s. 55], в той час як українські студії етнічного пограниччя почали активізуватися на початку XXI століття. Щоправда, львівський осередок у 80—90-х рр. XX століття проводив комплексні історико-етнографічні дослідження пограничних етнографічних районів України, наприклад Бойківщини, Гуцульщини чи Полісся. Проте в той час здебільшого використовувалася методика регіонального вивчення народної традиційної української матеріальної та духовної культури, але поза увагою залишилися пограничні кроскультурні явища в контексті співжиття сусідніх етносів. Тому питання про опрацювання понятійно-термінологічного апарату «пограничних студій» в українській етнології чи соціології до останнього часу не було актуальним. З цього огляду польські дослідники мають значно більший досвід і повніші напрацювання щодо сучасного розу-

міння і розкриття універсального характеру пограниччя як суспільного явища. За твердженням професора Романа Кирчіва, особливість функціонування нового смислового семантичного навантаження цього поняття як духовного, культурного суміжжя у сучасній польській гуманітарній науці стало поштовхом для його поширення на східнослов'янському науковому терені [5, с. 594].

Поняття «пограниччя» тісно пов'язане із поняттям «границя» і, на думку сучасного польського дослідника Гжегожа Бабіньського, вони перебувають у складних відносинах подібності та опозиції. Подібність їх проявляється не тільки в етимологічному сенсі, але й в емпіричній реальності. Пограниччя, у їх просторовому розумінні, завжди утворювалися довкола границь, а часом самі виступали до певної міри кордонами. Проте найчастіше міждержавні границі виникали на вже існуючих культурних чи етнічних пограниччях, які функціонували раніше в спосіб природний і неформальний. Границя означає кінець чийсь влади, юрисдикції, власності тощо. Натомість, пограниччя по своїй природі є певним запереченням чи, можливо, викликом для кордонів. Останні встановлюють для того, щоб розділити, а перші, за своєю природою, — єднують, оскільки містять елементи щонайменше двох культур. Границя — це порядок встановлений, пограниччя — природний, спонтанний визначник поширення культур, етносів, часом ідей чи системи цінностей [21, s. 42].

Оскільки термін і поняття «пограниччя» з'явилися як похідні від слова «границя», то для повноти аналізу доцільно на початку навести визначення останнього у довідковій літературі. Сучасний «Етимологічний словник української мови» подає дуже лаконічну дефініцію, яка окреслюється одним словом: «Границя — кордон» [2, с. 584]. У його наступному томі знаходимо також скупе пояснення «Кордон — межа, рубіж» [3, с. 14]. Практично аналогічну інформацію подає десяти томний «Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.)», пояснюючи термін «границя» через два інших, одне з яких є простим повторенням — «граница, рубеж» [10, с. 385]. У «Новому тлумачному словнику української мови» гасло «границя» взагалі відсутнє, натомість цей термін вживається як синонім поняття «кордон» — «межа, що роз-

діляє території держав; границя, рубіж» [7, с. 330]. Наведені цитати дають підставу стверджувати, що основним семантичним навантаженням слова «границя» є його однозначне, лінійне трактування в сенсі державного кордону, і лише інколи подається його ширше значення як поняття, яке стосується обмеження чи окреслення чогось. Подібну ситуацію із відсутністю гасла «границя» спостерігаємо в Українській радянській енциклопедії. Натомість гасло «кордон», незважаючи на повніше розкриття, семантично окреслюється лише однією дефініцією: «Кордон (франц. *cordon* — шнур, мотузка). Кордон державний — лінія, що встановлює межі сухопутної і водної території держави, її повітряного простору» [18, с. 398].

Одну з перших спроб ширшого осмислення термінів «границя» і «кордон» із зазначенням їх семантичних варіантів, хоча також синонімічних, знаходимо в академічному «Словнику української мови»: «Границя — 1. Лінія, що розділяє якінебудь території; смуга поділу. // Лінія, яка відділяє територію одної держави від території іншої або води суміжних держав; кордон» [14, с. 156] і «Кордон — 1. Межа, що розділяє території держав. // Межа між чим небудь. 2. *рідко* Прикордонна або інша військова сторожа» [15, с. 286]. Загалом можна стверджувати, що довгий час в українській науці зазначені терміни не розглядалися і не використовувалися як категорії чи явище, що мають полісемантичну основу.

Аналіз поняття «пограниччя» також пропонуємо розпочати із дефініції, які знаходимо у довідковій літературі, а вже пізніше прослідкувати їх функціонування у наукових виданнях. Відразу необхідно зазначити, що в декотрих українських енциклопедіях і словниках слова «пограниччя», «прикордоння», «порубіжжя» просто відсутні. Наприклад, їх не знаходимо у чотири томному «Словарю української мови», упорядкованому Б. Грінченком на початку XX століття [13] чи виданій в його останній чверті «Українській радянській енциклопедії» [19]. В «Етимологічному словнику української мови» слова «пограниччя», «приграниччя» подано як похідні у гаслі «границя» і їх зміст розкрито досить лаконічно — «місце вздовж кордону» [2, с. 584]. Водночас слово «прикордоння» знаходимо у гаслі «кордон» і воно значить «тери-

торію, розташовану біля кордону, вздовж кордону» [3, с. 14]. Як бачимо, запропонована семантика цих термінів майже ідентична і їх вповні можна використовувати як синоніми. У сьомому томі «Словника української мови» подано терміни «прикордоння — територія, розташована біля кордону», «прикордонний — розташований біля кордону, вздовж кордону» і «прикордонна смуга — призначена для охорони кордону» [16, с. 643]. Там же знаходимо слово «порубіжний» і дуже просте пояснення до нього у вигляді синоніма — «прикордонний» [16, с. 293]. Виданий у 2001 році «Новий тлумачний словник української мови» у чотирьох томах також подає дуже коротеньке визначення терміна: «пограниччя — місцевість біля кордону» і відразу пропонує пояснення прикметника «пограничний» — «який межує з чим-небудь; суміжний, прилеглий» [8, с. 486]. Зауважимо, що дефініція похідного прикметника подана у більш універсальному значенні, ніж базовий іменник. Наведені приклади дуже простого і прямолінійного трактування цього широкого і багатозначного поняття в основних українських енциклопедичних та словникових виданнях наочно ілюструють недостатню його контекстуалізацію у вітчизняних суспільних науках.

Найповніше розкрито зміст поняття «pogranicze» польською мовою у академічному «Польсько-українському словнику», який подає три варіанти його можливого перекладу на українську. Перше, це пряме значення «пограниччя, прикордоння» і переносне «на рубежі, на межі, на грані, на зламі»; друге, «окраїна» країни чи області; третє, «околиця, окраїна» села чи міста [10, с. 234]. Для порівняння наведемо приклади тлумачення слова «пограниччя» у польській довідковій літературі. Один із словників польської мови ще на початку ХХ століття характеризував це поняття як місце поблизу кордону, окраїни, берег [23, с. 468]. Натомість у сучасних польських словникових виданнях, за твердженням українського вченого Романа Кирчіва, «переносне значення слова «pogranicze» набирає істотного смислового розширення і модифікації». Окрім терену поблизу кордону, воно ще значить «і період, стан чи простір, в якому межують зі собою дві культури, епохи і тому подібне» чи «стик наближених сфер, царин». Таким чином,

«це друге значення однаково співвідноситься як із географічним простором, так і культурним і часовим» [5, с. 594].

Своєрідно представлено слово «пограничье» в словнику російської мови під авторством С.І. Ожегова, де воно означає «пограничная полоса, зона» [12, с. 529]. З цього огляду вважаємо за доцільне розглянути функціонування термінів «прикордонна смуга» чи «прикордонна зона» в довідковій літературі.

Кардинально відмінну картину у порівнянні з наведеним аналізом терміна «кордон» спостерігаємо із визначенням юридичних термінів, що стосуються окреслення «прикордонної смуги» чи «прикордонної зони», які мають безпосереднє відношення до державного кордону. Наприклад, в «Українській радянській енциклопедії» знаходимо досить детальне визначення терміна «прикордонна смуга» — «в СРСР частина *прикордонної зони*, що безпосередньо прилягає до *кордону державного* з іншими країнами і в якій встановлено певний режим відповідно до Положення про охорону державного кордону, затвердженого Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5.VIII.1960 (зі змінами від 10.VI.1971). Ширина П. с. — до 2 км від лінії державного кордону на суші або від берегів прикордонних рік чи озер. В'їзд і проживання в П. с. допускається лише з дозволу *прикордонних військ*. Контроль за пропискою й проживанням, виконанням усіх видів робіт (лісозаготівля, випас худоби, водокористування тощо) покладено також на *прикордонні війська*» [19, с. 86]. У тому ж виданні розкривається ще один більш широкий (в значенні його просторово-територіального окреслення) термін «прикордонна зона» — «в СРСР територія районів, міст, сільських або селищних Рад народних депутатів, що прилягають до *кордону державного*. До П. з., там, де її встановлено, включають також територіальні й внутр. морські води СРСР і рад. частину вод прикордонних річок і озер. П. з. за Положенням про охорону держ. кордону СРСР, затвердженим Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5.VIII.1960 (зі змінами від 10.VI.1971), встановлює Рада Міністрів СРСР або за її дорученням Рада Міністрів союзних і авт. республік. В'їзд на тер. П. з. особам, які не мають там постійного *місця проживання*, без дозволу органів внутр. справ заборонено» [19, с. 86]. Таким

чином, зустрічаємося із широким і детальним описами конкретних термінів, які дають досить вичерпну і точну інформацію про їх юридичний, військових і політичний зміст згідно з чинним законодавством Радянського Союзу. Виглядає, що маємо справу із докладним перенесенням у довідкову літературу визначень, запозичених із законодавчих документів, семантична спрямованість яких акцентується на певних заборонах чи обмеженнях вільного пересування громадян. Вони практично не розглядаються в контексті категорії «прикордоння» як синоніму досить широкого, загального поняття «пограниччя».

Оскільки українсько-польський кордон до 1991 року функціонував як радянсько-польський кордон, то доцільно звернути увагу на дефініцію прикордонної смуги в «Большой советской энциклопедии»: «Пограничная полоса — часть территории, прилегающая к государственной границе. Ширина сухопутной П. п. в СССР: 4 м, 500 м, 7,5 км и 22 км от линии государственных границ, ширина морской П. п. — 7,5 км и 22 км. Каждое государство устанавливает свои границы с соответствующими международными нормами. В пределах П. п. действуют особые правила, регулирующие работу и права органов пограничной охраны по обеспечению неприкосновенности границ и борьбе с их нарушителями, по политич. охране границ и борьбе с контрабандой, поддержанию общественного порядка, по защите пограничного населения от вооруженных нападений и охране от расхищения водных богатств в пределах морской полосы. П. п. в СССР устанавливается Советом Министров СССР» [1, с. 366]. Можна зауважити, що українська версія є спрощеним варіантом, похідною від російської, яка вирізняється докладнішою цифровою деталізацією і більшою насиченістю «залякуючої» мілітарної термінології.

Сучасний електронний «Словник законодавчих термінів» так окреслює поняття «прикордонна зона» — «зона місцевості завширшки не більш ніж 30 кілометрів від кордону. Одиниці адміністративного поділу, які можуть бути визнані прикордонною зоною, визначають держави у двосторонніх угодах» [28]. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху (ст. 2) від 28 березня 2008 року дещо конкретизує поняття прикордонної зони на кор-

доні цих двох держав — це «територія адміністративних одиниць держав Договірних Сторін, наведених у Додатку 1 до цієї Угоди, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону; якщо частина такої адміністративної одиниці лежить на відстані між 30 та 50 кілометром від лінії кордону, то вона тим не менш визнається частиною прикордонної зони» [28].

Інше електронне джерело за авторством В.О. Антонова подає наступне означення прикордонної зони — це «прилегла до держ. кордону певна частина тер. даної д-ви, в межах якої запроваджується спец. правовий режим. В Україні визначався Законом «Про державний кордон України» (1991). Ним було встановлено порядок в'їзду, проживання, розміщення осіб у П. з., користування її землями, надрами, водами, лісами та ін. природ. ресурсами, проведення у ній відповід. робіт тощо. Ця зона встановлюється, як правило, в межах адм.-тер. одиниць (району, міста, сільс. чи селищ, ради), які прилягають до держ. кордону. В'їзд до П. з. особам, які там постійно не проживають, без дозволу відповід. органів заборонявся, за винятком випадків, передбачених законом. Тепер замість терміна «прикордонна зона» вживається термін «прикордонний район» [27].

Вважаємо за необхідне подавати повністю цитати, оскільки вони дають нам можливість виразно зрозуміти і окреслити понятійно-термінологічний апарат досліджуваних категорій і явищ та відчутти їх політико-правовий контекст, що безпосередньо впливав на формування етнокультурної складової пограниччя і ментальності його мешканців. Вищенаведені дефініції загалом дуже схожі за своїм значенням і відрізняються хіба що цифровими показниками. Усі вони підкреслюють особливий статус територій вздовж кордону, перебування в межах яких регламентовалося чиним законодавством. Тобто основний акцент у Радянському Союзі та сучасній Україні робиться на спеціальному (обмежувальному і заборонному) правовому режимі прикордонної смуги і зони.

Для порівняння варто навести приклад з польської версії «Вікіпедії», яка окреслює прикордонну зону як територію сільських громад, що прилягає до державного кордону. У випадку, якщо ширина прикордонної зони таким чином не сягає 15 км, то до цієї зони включають також територію безпосередніх сусідніх громад. Лінію прикордонної зони визначає Го-

ловний комендант прикордонних військ [29]. Звертає на себе увагу відсутність будь-яких згадок про спеціальні правові статуси цієї території та значно нижчий ранг державної установи чи, навіть, особи, яка відповідає за визначення її меж, у порівнянні з українським аналогом. В подальших дослідженнях детальніше простежимо, як ця різниця вплинула на інваріантність ставлення до кордону місцевого населення по обидві його сторони та прибулих ззовні осіб, формування особливого соціопсихологічного типу людей пограниччя в колишньому Радянському Союзі, які в прямому і переносному значенні жили і постійно перебували у «пограничній ситуації». За визначенням, поданим у «Філософському словнику» — це «термін у філософії екзистенціалізму, яким позначають незвичайні психологічні стани людини, що вимагають від неї напруження всіх сил... Термін запровадив К. Ясперс. Найчастіше він називає такі П. с.: випадок, провину, страждання і, нарешті, смерть, що цілком обезсмилює життя» [20, с. 498]. Проведені польові дослідження дають підстави стверджувати, що для мешканців прикордонної зони звичними були постійні відчуття страху, приниження, провини, оскільки вони жили в атмосфері загальної недовіри і підозрілості, а поза власним помешканням фактично перебували під цілодобовим тотальним наглядом.

Як і частина друкованої української інформаційної літератури, україномовний розділ електронної відкритої мережевої енциклопедії «Вікіпедія» станом на 12 грудня 2013 року не містить терміна «пограниччя». Натомість у польській версії знаходимо гасло «пограниччя» — це район (простір) близько границі, яка відділяє території, що відрізняються певними рисами. Найчастіше йдеться про державний кордон. На пограниччі можна спостерігати змішання певних рис з обох сусідніх територій. У I Речі Посполитій для окреслення східного пограниччя вживали термін «Креси», а в II Речі Посполитій «Східні Креси», тобто воєводства, які знаходилися на схід від лінії Керзона [29]. Цей порівняльний приклад може служити доброю ілюстрацією загального стану досліджень пограниччя по обидві сторони українсько-польського кордону, тобто практичною їх відсутністю в Україні та значним доробком у Польщі.

Таким чином, наведені значення понять і термінів, які тією чи іншою мірою стосуються погранич-

чя, у довідковій літературі здебільшого характеризують його у просторовому вимірі. Філософські, соціологічні, етнологічні словники та енциклопедії взагалі не подають його як категорію суспільну, культурну, етнічну чи соціологічну. Це стосується як українських видань [6; 9], так і закордонних, наприклад, перекладеного польською мовою відомого оксфордського словника термінів зі соціології та суспільних наук [24] чи білоруської етнографічної енциклопедії [4].

Серед українських етнологів значну увагу вивченню етнокультурного пограниччя, зокрема окресленню його предметного поля і методологічних засад, приділив львівський професор Роман Кирчів. У своїх дослідженнях він зосереджується також на аналізі визначення терміна «пограниччя» у сучасній українській та польській довідковій і науковій літературі. Як уже зазначалось, вчений особливо наголошує на істотному розширенні смислу та модифікації переносного значення цього терміна у новітніх польських словникових виданнях, де воно співвідноситься не лише з географічним виміром, але й часовим і культурним. Дослідник акцентує увагу на словосполученнях «культурне пограниччя» і «етнокультурне пограниччя», які досі в українській етнології термінологічно не визначені. Покликаючись на польського філолога-славіста Базиля Бялокозовіча, професор Кирчів подає узагальнене «тлумачення поняття «культурне пограниччя» як утворення, формації, що виникають на територіальному суміжжі, на стиках різних етносів й на ґрунті історичного процесу зв'язків, взаємодії і взаємовпливів їхніх культур, передусім на традиційному рівні. Властиво, йдеться про амальгаму культурних інтерференцій, що зумовлюються фізичним територіальним етнокультурним суміжжям двох і більше народів» [5, с. 595]. З наведеної цитати очевидні поєднання прямого (просторового) і переносного (культурологічного) значень терміна «пограниччя», спроба їх синтетичного застосування та пропозиція використання терміна «суміжжя» як синонімічного поняття. Використання у визначенні історичних, суспільних, політичних, культурологічних понять у контексті просторового виміру вказує на універсальний характер досліджуваного явища, що передбачає застосування міждисциплінарних підходів для його вивчення.

Дефініції поняття «пограниччя» знаходимо також в публікаціях українських і польських істориків та соціологів. Професор Сергій Троян, аналізуючи теоретичні концепції пограниччя в Україні, зазначає, що пограниччя є територією, де існують унікальні можливості обміну і культурної дифузії, а також розвитку різних форм співпраці його мешканців. Тут утворюється специфічний клімат, який сприяє як толерантності та сприйняттю культурних відмінностей, так і ворожості, конфліктам, антагонізмам. Також тут формуються різні виміри суспільної свідомості. Автор вирізняє просторовий і суспільно-культурний контексти пограниччя, а також звертає увагу на «атериторіальний» спосіб описування пограниччя [25, s. 53]. Вважаємо, що в цій науковій статті істотним є наголошення на амбівалентності пограниччя та контекстуалізації етноідентифікуючих факторів, які знаходяться в площині таких категорій як історична пам'ять і суспільна свідомість.

Український науковець Олексій Сухомлинов аналізує амбівалентність поняття пограниччя на прикладі поняття «Креси» і стверджує, що воно «є не стільки ім'ям власним, скільки загальним». Покликаючись на польську дослідницю К. Зиховську, автор пише: «Не заглиблюючись у деталі, дане поняття називає регіон, що не відповідає універсальності та виключений з неї» [17, с. 301]. У цьому випадку автор дає своє філософське розуміння пограниччя, яке сьогодні може розглядатися як суспільно-політичне, суспільне або культурно-мистецьке явище. Проте дослідник практично не приділяє уваги етнічній складовій та ролі міжетнічних контактів, які дуже часто становлять основу для специфічного розвитку різноманітних суспільно-політично-культурних процесів на цій території.

Польський науковець Анджей Садовскі пропонує виділити соціологію пограниччя в окрему субдисципліну і вирізняє три її основних аспекти: просторовий (територія, яка знаходиться при границі або далеко від центру), суспільно-культурний (суспільно-культурний контакт у певному просторі між двома або більше народами чи етнічними групами) і особисто-культурний (як місце формування нової людини і його культури) [21, с. 42—43]. У свою чергу, відомий дослідник українсько-польського пограниччя професор Гжегож Бабінський здійснює соціологічний аналіз національно-

го чи, у ширшому розумінні, етнічного пограниччя у наступних вимірах: географічному, історичному, політичному, етнічному, суспільному та культурному [21, с. 43—47]. Необхідно зазначити, що запропонована дослідником методика і здійснений аналіз понятійно-термінологічного апарату вивчення пограниччя, зокрема польсько-українського, до сьогоднішнього дня залишаються одними з найбільш комплексних.

Професор Магдалена Зовчак з Варшавського університету, підкреслюючи метафоричний і багатозначний характер категорії «пограниччя», визнає її більш придатною для аналізу сучасної культури, ніж категорію «ідентичності». Польська дослідниця також підтримує тезу професора Майкла Герцфелда з Гарвардського університету, що сучасна антропологія хоча й не виключає «етнічності» зі свого дослідницького поля, проте зараз є більше заангажована вивченням «погранич», і цитує його визначення цього поняття. За Герцфелдом, ним окреслюється певний фізичний простір, воно нав'язує до чогось, що знаходиться «поміж», зони контакту, території, в якій розрив неперервності стає трохи розмитим, не таким гострим [26, s. 50—51].

Здійснений аналіз функціонування поняття «пограниччя» та супутніх термінів у польській і українській довідковій та етнологічній літературі не претендує на вичерпність. Очевидно, що можна би було використати ширше коло етнологічних досліджень. Для повноти розкриття понятійно-термінологічного апарату цього міждисциплінарного явища також можна би було залучити ще й культурологічні та літературознавчі напрацювання. Проте вважаємо, що представлений матеріал є досить репрезентативним і відображає загальний стан речей. На його основі можна стверджувати, що у польській і українській довідковій літературі домінує однозначне і лінійне тлумачення цього поняття. Натомість в історичній, соціологічній, етнологічній науковій літературі українські і польські дослідники відходять від виключно просторового його сприйняття, а застосовують більш універсальний, культурологічний підхід до його вивчення. Поняття «пограниччя» щораз частіше розглядається в контексті перетину, співставлення та взаємодії культур, мов, релігій, пам'яті, світоглядних цінностей, ідентичності тощо. Особливо виразно ці методологічні підходи проявляються

у польських дослідників, які широко спираються на досвід європейських і американських вчених. Українські науковці щораз більше говорять про необхідність застосування нових теоретико-методологічних засад, проте поки що досить мало досліджень здійснено на цій основі.

Щодо вивчення сучасного українсько-польського пограниччя, то видається доцільним поєднати дослідження різних семантичних навантажень цього поняття в сенсі духовного і етнокультурного суміжжя із його просторовою конкретизацією (локалізацією) довкола державного кордону. Саме ж пограниччя варто розглядати як периферію, яка знаходиться поміж двома центрами (метрополіями) і перебуває водночас в залежності від них і в опозиції до них. Дослідникам доцільно звернути увагу на специфічні міжетнічні відносини на пограниччі, які виникають внаслідок особливих міжлюдських контактів. Такий підхід дасть можливість проаналізувати як встановлений порядок, тобто кордон, етнічно гомогенізує, модифікує і видозмінює колись неподільне, природне, змішане середовище етнокультурного пограниччя.

1. Большая советская энциклопедия / глав. ред. Б.А. Введенский. — М. : Большая советская энциклопедия, 1955. — Т. 33: Печь — Польцин. — 672 с. — (Второе издание).
2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. — К., 1982. — Т. 1: А-Г. — 632 с.
3. Етимологічний словник української мови : в 7 т. — К., 1989. — Т. 3: Кора — М. — 552 с.
4. Этнография Беларуси: Энциклопедия / гал. ред. І.П. Шамякін. — Мінск : Беларуская савецкая энциклопедия, 1989. — 575 с.
5. Кирчів Р. Етнокультурне пограниччя: контури предметного поля й методологічні засади його дослідження / Р. Кирчів // Народознавчі зошити. — 2009. — № 5—6. — С. 594—607.
6. Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. С. Павлюка. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2007. — 848 с.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко. — К. : АКОНІТ, 2001. — Т. 2: Ж — ОБД. — 912 с.
8. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко. — К. : АКОНІТ, 2001. — Т. 3: ОБЕ — РОБ. — 486 с.
9. Павлюк Степан. Словник основних понять і термінів з теорії етнології / Степан Павлюк. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. — 256 с.
10. Польсько-український словник : в 2 т. — К. : Вид-во АН УРСР, 1959. — Т. II. — Ч. II: О-Р. — 576 с.
11. Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.) : в 10 т. / глав. ред. чл.-кор. АН СССР Р.И. Аванесов. — М. : Русский язык. — 1989. — Т. II: възлрати — добродѣтельникъ. — 496 с.
12. Словарь русского языка С.И. Ожегова / 23 изд. — М. : Русский язык, 1991. — 529 с.
13. Словарь української мови : у 4 т. / упоряд., з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко. — 1909. — К., 1959. — Т. III: О-П. — 506 с. — (Репр. вид.).
14. Словник української мови. — К. : Наукова думка, 1971. — Т. 2: Г-Ж. — 552 с.
15. Словник української мови. — К. : Наукова думка, 1973. — Т. 4: І-М. — 840 с.
16. Словник української мови. — К. : Наукова думка, 1976. — Т. 7: Поїхати — Приробляти. — 724 с.
17. Сухомлинов О.М. Амбівалентність поняття пограниччя (на прикладі Кресів) / О.М. Сухомлинов // Київські полоністичні студії. Європейський вимір української полоністики. — Т. IX. — К., 2007. — С. 301—307.
18. Українська радянська енциклопедія / голов. ред., голов. ред. кол. Бажан М.П. — Т. 5: Кантата — Кулики. — К. : Головна редакція УРЕ, 1980. — 568 с. — (2-ге вид.).
19. Українська радянська енциклопедія / голов. ред., голов. ред. кол. Бажан М.П. — Т. 9: Поплужне — Салуїн. — К. : Головна редакція УРЕ, 1983. — 560 с. — (2-ге вид.).
20. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. — К. : Головна редакція УРЕ, 1986. — 800 с. — (Друге видання, перероблене і доповнене).
21. Babiński Grzegorz. Pogranicze polsko-ukraińskie: etniczność, zróżnicowanie religijne, tożsamość / Grzegorz Babiński. — Kraków : NOMOS, 1997. — 280 s.
22. Michalska Małgorzata. Religijność na pograniczu. Polacy na Zaolziu / Małgorzata Michalska — Czeski Cieszyń, 2006. — 320 s.
23. Słownik języka polskiego. — Warszawa, 1908. — Т. IV. — S. 468.
24. Słownik socjologii i nauk społecznych / pod red. Gordona Marshalla; red. naukowa polskiego wydania Marek Tabin. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. — 531 s.
25. Trojan Sergiej. Koncepcje teoretyczne pogranicza na Ukrainie / Sergiej Trojan // Pogranicze. Studia Społeczne. — Tom XIV. Numer specjalny. Polskie granice i pogranicza : nowe problemy i interpretacje / pod red. Hanny Bojar, Dariusza Wojakowskiego i Andrzeja Sadowskiego. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2008. — S. 50—57.
26. Zowczak Magdalena. Antropologia, historia a sprawa ukraińska. O taktyce pogranicza / Magdalena Zowczak // Lud. — Т. XCV. — Poznań ; Warszawa ; Wrocław, 2011. — S. 45—67.
27. Антонов В.О. Прикордонна зона. — Режим доступу: <http://cyclop.com.ua/content/view/1267/58/1/1/>

28. Прикордонна зона // Словник законодавчих термінів. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.24768.0>
29. Pogranicze (obszar) // Wikipedia. Wolna encyklopedia. — Режим доступу: [http://pl.wikipedia.org/wiki/Pogranicze_\(obszar\)](http://pl.wikipedia.org/wiki/Pogranicze_(obszar))
30. Strefa_nadgraniczna // Wikipedia. Wolna encyklopedia. — Режим доступу: http://pl.wikipedia.org/wiki/Strefa_nadgraniczna

Roman Chmelyk

BORDERLAND AS A NOTION UNDER
THE CONTEXT OF UKRAINIAN
AND POLISH RESEARCH-WORKS
IN ETHNICAL TERRITORIES

In the article has been performed an analysis in functioning of notion of borderland in Ukrainian and Polish informational and scientific literature. Problems in usage of adjacent terms as frontier, frontier belt, frontier zone in ethnological science have also been considered under the context

of studies in borderland as social phenomenon of adjacent ethnical territories.

Keywords: borderland, frontier, frontier zone, frontier belt, ethnical territory.

Роман Чмэлык

ПОНЯТИЕ «ПОГРАНИЧЬЕ»
В КОНТЕКСТЕ УКРАИНСКИХ
И ПОЛЬСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ЭТНИЧЕСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье осуществляется анализ функционирования понятия «пограничье» в украинской и польской информационной и научной литературе. Также рассматриваются вопросы использования в этнологической науке смежных терминов «граница», «пограничная полоса», «пограничная зона» в контексте исследования пограничья как общественного явления на стыке этнических территорий.

Ключевые слова: пограничье, граница, пограничная зона, пограничная полоса, этническая территория.